

ARBEJDER- HISTORIE SOM TEORI OG VISION

**– om forskningens
politiske dimension
ca. 1965-1996**

Af René Elley Karpantschof

Dansk arbejderhistorieforskning har i stort omfang været forbundet med en politisk dimension. Forståelsen af arbejderbevægelsens historie har skullet bidrage til en fremtidig socialistisk udvikling. Samtidigt repræsenterer den kritiske arbejderhistorie et paradigmatiske alternativ til relativistisk, eklektisk og positivistisk "borgerlig" historieteori. Men ægteskabet mellem videnskabs teori og politiske visioner har været problematisk. Artiklen gennemgår den moderne arbejderhistorieforskning med udgangspunkt i 1970'ernes universitetsmarxisme.

Som forskningsfelt repræsenterer arbejderhistorien den mest omfattende danske historie- og samfundsvidenskabelige tradition med en eksplicit politisk dimension. Denne tradition er p.t. noget desorienteret, hvilket både handler om uafklarethed med hensyn til at bestemme selve forskningens genstandsområde og om metodisk og historieteoretisk usikkerhed.¹

Arbejderhistorieforskningens egen historie er en guldgrube af erfaringer med forholdet mellem videnskabs teoretiske positioner og forskningens politiske dimension. Artiklen gennemgår den moderne arbejderhistorieforskning med udgangspunkt i 1970'ernes politiserede universitetsmarxisme. Videnskabsinterne forhold, kombineret med den ydre politiske udvikling, tenderede i løbet af 1980'erne til igen at afpolitisere forskningen. Aktuelt er der imidlertid tegn på, at en "moderniseret" og kritisk arbejderhistorieforskning er både mulig og efterspurgt.

Artiklen opridser meget brede træk i arbejderhistorieforskningen siden midten af 1960'erne, og de respektive tematiske og teoretiske tilgange belyses med henvisninger til karakteristisk og repræsentativ litteratur. Artiklen kan således også læses som en introduktion til de sidste tre årtiers forskning i dansk arbejderhistorie.

Bortset fra en periode i mellemkrigstiden, hvor *Institut for Historie og Samfundsøkonomi* stod for en række systematiske undersøgelser af arbejderhistoriske forhold, kan man groft sagt sige, at litteraturen om arbejderhistorien i de første næsten 100 år udgår direkte fra arbejderbevægelsen selv, med socialdemokrater og kommunister som de dominerende.

Dette ændrede sig i forbindelse med studenteroprøret. 1970'erne blev arbejderhistoriens "guldalder", som manifesterede sig i et kvantitativt boom i antallet af afhandlinger og teoretiske landvindinger på området.² I løbet af 1980'erne faldt antallet af afhandlinger, og den tidligere politiske orientering nedtonedes kraftigt eller forsvandt helt.

Arbejderhistorieforskningen har, mere end nogen anden dansk forskningsretning, været præget af en nærmest utrættelig tradition for selvrefleksion og kritiske diskussioner om metode og teori, hvilket har udmøntet sig i en uafbrudt strøm af historiografisk og forskningsdiskuterende litteratur.³ Bagerst i artiklen findes et udvalg af denne litteratur, som er det materiale jeg bygger følgende fremstilling på. Selv er jeg for ung til personligt at have oplevet universitetsmarxismen, der havde sin storhedstid, mens jeg sad bænket i en vestjysk landsbyskole.

Studenteroprøret og universitetsmarxismen

Med studenteroprøret fulgte universitetsmarxismen, som blev bestemmende for praktisk taget enhver afhandling om arbejderhistorie i 1970'erne.

De første markante følger var ideologikritikkens opgør med den "borgerlige" videnskabs påståede værdineutralitet, og dels kravet om, at en konsistent teori, underforstået en *marxistisk* teori, skulle styre metode og tilgangen til empirien.

Et slagord lød, "forskning for folket", men der blev også delt øretæver ud til "De folk, der udnævner sig selv til marxister og samtidigt opgiver den videnskabelige objektivitet for at stille sig på proletariatets side i klassekampen..."⁴ Kritikken gik på afhandlinger, hvor umiddelbare politiske hensigter styrede forskningen, ofte med tykt moraliserende og tyndt dokumenterede fremstillinger som resultat. Meningen med den nye marxisme var netop at gøre op med det traditionelle problem i den socialdemokratiske og kommunistiske historieskrivning: den legitimerende funktion, som styrede fremstillingerne og indeholdt videnskabeligt uholdbare efterrationaliseringer. Da forskningen i 1970'erne i stort omfang var forbundet med samtidige diskussioner på venstrefløjen om "den rette politiske vej", var det dog svært for alle, at holde tungen lige i munden.

Den marxistiske videnskabsfilosofis afvisning af den absolutte objektivitet, i traditionel

naturvidenskabelig og positivistisk forstand, understregede nødvendigheden af en kollektiv funderet og konsistent teori. Istedet for de sjældne borgerlige fremstillinger af arbejderbevægelsen, som et, fra den samfundsmæssige og historiske helhed, løsrevet fænomen, så

Studerenteroprøret, og den efterfølgende universitetsmarxisme, blev de initierende determinanter for hele den moderne arbejderhistorieforskning. Studentermøde 1970.

skulle arbejderbevægelsen, på grundlag af den historiske materialisme, forstås ud fra “dialektikken mellem produktivkræfter og produktionsforhold” og inddragelse af “klasseforholdene i alle deres politiske, økonomiske og ideologiske fremtrædelsesformer”.⁵

Samtidigt var, specielt de københavnske historikere, prægede af den kildekritiske tradition og krav om minutiøs dokumentation. Hermed fremtræder et af de dominerende træk gennem hele 1970’ernes arbejderhistorieforskning: spændingsforholdet mellem doku-

mentationskravet på den ene side, og nødvendigheden af teoridannelse på den anden.

Rent videnskabssteoretisk kan situationen indenfor arbejderhistorieforskningen i grove træk sammenfattes til, at de nye marxistiske historikere måtte forholde sig til, hvad de selv karakteriserede som: socialdemokratisk vulgærmaterialisme, sovjetkommunistisk marxortodoksi, positivistiske og empirifikserede akademiske undersøgelser samt, fra 1960'erne, idéhistoriske fremstillinger med vægt på *idé*, d.v.s. nærmest idealistiske fremstillinger løsrevet fra materielle betingelser.

Nogle tendenser, mest markant *kapitallogikkerne*, forsøgte at løse teori-empiri-problemet ved at koncentrere sig om teoriudvikling. Det mest kendetegnende blev imidlertid, at forsøgene på at udvikle en teori om arbejderhistorien, blev tilnærmet gennem undersøgelser af en række delvist udforskede tematiske områder. Sammen med kapitallogikken er nogle af disse tematiske udvidelser emnet for følgende gennemgang af 1970'er-forskningen: systematiske undersøgelser af ideologiske forhold (*idéhistorie*), fokus på klassestrukturudviklinger i økonomisk-historisk perspektiv (*strukturanalyserne*), strejkebevægelser og venstreoppositionens historie (*arbejderismen*), arbejderkvindernes oversete historie (*arbejderkvindeforskningen*) samt den menige arbejders vilkår og hverdagslivets betydning (*socialhistorie*).⁶

Idéhistorie

I 1965 afleverede Claus Bryld, Niels Finn Christiansen og Lise Tøgeby tre guldmedalje-afhandlinger under titlen *Revisionismens betydning for det danske Socialdemokratis idéudvikling fra 1890'erne til 1930'erne*. De tre afhandlinger er karakteristiske for den idéhistoriske tilgang og for den spirende interesse for arbejderhistorie i midten af 1960'erne.⁷

Den kolde krigs politisk-ideologiske strid mellem reformistiske socialdemokrater og revolutionære kommunister, og den socialdemokratisk administrerede velfærdsstat under ka-

pitalismens "guldalder" i efterkrigstiden, var nogle af de ydre forhold, som animerede til interesse for ideologiernes historie. De idéhistoriske undersøgelser fokuserede ofte på den dominerende socialdemokratiske reformisme, men også på venstreoppositionen og forholdet mellem reformister og revolutionære i arbejderbevægelsen.

Starten var hermed gået på den efterfølgende mangeårige *reformismedebat*. Debattens indhold drejede sig om, hvordan Socialdemokratiet, og den reformistiske fagbevægelse, kunne opnå så stor indflydelse i arbejderklassen, når denne strømning ikke for alvor gjorde forsøg på at gøre op med samfundets kapitalistiske grundstruktur. Hvorfor sluttede arbejderne ikke i større målestok op om de mere radikale strømninger, som eksplicit kæmpede for arbejderklassens "objektive interesse" i omstyrtelsen af de kapitalistiske forhold?

De første idéhistoriske afhandlinger er præget af, at de blev produceret før universitetsmarxismens gennembrud. Videnskabssteoretisk kan den egentlige "nyhed" reduceres til en tematisk udvidelse fra snæver organisationshistorie til indragelse af ideologiske forhold. Idéhistorie i sin "rene form" adskilte sig ikke metodisk-teoretisk fra traditionen for at koncentrere sig om empirisk dataindsamling og efterfølgende kildekritisk granskning. Selvom undersøgelserne af de ideologiske forhold i arbejderbevægelsen i første omgang fremstod som løsrevede detaljstudier, så var de idéhistoriske afhandlinger uundværlig grundforskning på et af de mange udforskede områder af arbejderhistorien. I forordet til en af periodens mest betydelige idéhistoriske afhandlinger, *Det danske socialdemokrati og revisionismen*, ser Claus Bryld selv udgivelsens værdi i "fremlæggelsen og delvis strukturering af empiriske materiale på det ideologiske felt".⁸

I forbindelse med reformismedebatten kom de idéhistoriske afhandlinger til meget forskellige vurderinger. Nogle mente, at arbejderbevægelsen altid havde været reformistisk – eksempelvis Lise Tøgebys kildesamling med den retoriske titel, *Var de så røde?*⁹ Andre mente, at den socialdemokratiske ideolo-

giske dominans havde vildledt en ellers revolutionær arbejderklasse – den marxistisk-leninistisk inspirerede *forræderitese*.

Den slags uenigheder satte yderligere skub i bestræbelserne på at forklare de ideologiske udviklinger i sammenhæng med andre faktorer – helst historien som helhed.

Kapitallogik

Kapitallogikken var den første egentlige teori-retning, eller “skole” om man vil, der udviklede sig ud af studenteroprøret og fagkritikken. Et godt indblik i kapitallogiske positioner, samt debaten om dem, findes i et temanummer om emnet: Historievidenskab – tidsskrift for historisk forskning, *Logik og historie*, nr 5-6-7, 1976. Derudover udgav forlaget Kurasje et tidsskrift af samme navn, og en række bøger, der var betegnende for den kapitallogiske retning i Danmark.

Inspireret af kredse i Tyskland¹⁰ påbegyndte man det såkaldte *rekonstruktionsprojekt*. Forholdet empiri-teori skulle ganske enkelt løses ved udelukkende at koncentrere sig om at udvikle den manglende teori. Dette foregik ved at gå tilbage til Marx, og ud fra hans spredte metodisk-teoretiske betragtninger ville man så *rekonstruere* det marxske begrebsapparat til en sammenhængende teori – et projekt, som Marx selv aldrig fuldendte.

Dette rekonstruktionsprojekt fokuserede på et helt bestemt område af Marx’s produktion, nemlig analyserne af vareformen og hvad Marx kaldte *kritiken af den politiske økonomi* – i 70’er-jargon blot *kritpoløkken* – altså kritiske undersøgelser af den samfundsmæssige betydning af den kapitalistiske økonomi.¹¹

Det centrale for kapitallogikken blev så at begrebsliggøre vareøkonomien – at komme bagom vareformens tilsyneladende apolitiske ydre – og heraf “afdække” de samfundsmæssigt afgørende væsensforhold i den kapitalistiske økonomi. Menneskenes aktiviteter betød i sig selv ikke meget, idet økonomien – ihvertfald i *sidste instans*¹² – opfattedes som bestemmende for en given samfundsmæssig situation og den generelle historiske udvikling.

Udgangspunktet for forskningen blev derfor studiet af kapitalens almene og logiske lovmæssigheder.

Historieteoretisk var kapitallogikken en indsnævring fra Marx’s brede historiske materialisme til det ene felt: den kapitalistiske vareproduktions iboende logik – en logik, som også betegnedes *reallogik*, idet denne opfattedes som et virkeligt og bestemmende træk ved den kapitalistiske ontologi. Op igennem 1970’erne var det ikke ualmindeligt, at finde matematiske formler, der beskrev udbytningsforhold, profitrater og merværdi, i historiske undersøgelser.

Trods denne reduktionistiske tendens var kapitallogikkens mål at forklare en række historiske og samfundsmæssige fænomener, f.eks. forholdet mellem ideologi og produktionsforhold. Diskussionen om kapitallogikkens rækkevide afspejler sig bla. i den “berømte” titel på Hans Jørgen Schantz’s bog, *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*.

I opgøret med den “borgerlige positivisme” og teoriløsheden gik dele af kapitallogikken i den modsatte grøft, og forholdet teori-empiri blev aldrig rigtigt løst. Vejen gennem begrebsafklaringer og lag på lag af abstraktioner blev ofte så indviklede, at man aldrig nåede frem til dét, som det hele handlede om: virkelighedens konkrete forløb og klassekampens faktiske udvikling. Den sjældne brug af empiri havde ofte karakter af illustration af teorien.

Hvad værre var, kapitalen fremstod nærmest som historiens subjekt, og klasserne som passive bærere af nødvendige samfundsmæssige lovmæssigheder. Reformismen kunne forklares som en for kapitalen nødvendig fordrejet bevidsthedsform, hvilket var en uholdbar historisk forsimpning og naturligvis politisk passiviserende.

Kapitallogikken tenderede således til at udarte sig til en problematisk funktionalisme, hvor ethvert historisk udfald kunne forklares som logisk og nødvendig følge af kapitalens behov. Pressede arbejderbevægelsen indrømmelser igennem, kunne det bare tolkes som nødvendig for stabiliteten i det kapitalistiske

samfund og i borgerskabets objektive interesse, osv.¹³ Statsanalyserne havde samme tendenser, jvf en titel som *Den kapitalistiske stat og dens funktioner*.¹⁴ Konkrete samfundsforhold og historiske aktørers politiske praksis mistede, i værste fald, simpelthen enhver betydning i de kapitallogiske abstraktioner.

Men kapitallogikken var ikke uden fortrin. Dens positive resultater og virkninger var bl.a. dens insisteren på begrebslig præcision i kapitalismeanalyserne, fremhævelsen af centrale træk ved den kapitalistiske politiske økonomi samt provokerende, men gennemførte teoretiske forklaringermodeller i reformismediskussionen.

Strukturanalyserne¹⁵

Kravet om teoretisk styret metodologi prægede indledningerne til nogle af de første klasseanalyser, hvor det ikke skortede på forbehold for den uudviklede teori bag fremstillingerne og den borgerlig-positivistiske metodologi, som datamaterialet hvilede på.¹⁶

Behovet for disse undersøgelser må have følt påtrængende, idet Den jyske Historiker fra 1973/74 om *Klassestrukturen i Danmark 1870-1920* blev periodens ubetingede salgshit med 15.000. solgte eksemplarer. Succesen blev fulgt op i 1976 med temanummeret *Det danske klassesamfund 1920-1940*.¹⁷

Fremstillingerne tager udgangspunkt i det danske industrialiseringsforløb i nogenlunde konventionel økonomisk-historisk forstand, men inddrager, som noget nyt og særligt, *klassemødsætningerne* set i lyset af de økonomisk-historisk betingede klassestrukturelle udviklinger. Da fremstillingerne er marxistiske, adskiller de så også fra den borgerlige økonomiske historie ved at betragte klassekampen som historisk dynamik. Staten og den politisk-samfundsmæssige udvikling i perioden fremstilles så på baggrund af de økonomiske og klassestrukturelle forhold.

De to omtalte temanumre er således nogle af de første marxistiske forsøg på syntetiserende fremstillinger af udviklingen i og af den danske arbejderbevægelse i dennes specifikke

historicitet. Men endnu inddrages kun velkendte faktorer som økonomiske strukturer og konjunkturer samt faglige og politiske organiseringer.

Anvendeligheden af disse undersøgelser og fremstillinger var indlysende. Der var hermed, på historisk-materialistisk grundlag, klart fremlagt konkrete forhold i produktionen og klassestrukturen af væsentlig betydning for den danske arbejderbevægelses særlige udvikling.

Et eksempel er det særlige danske industrialiseringsforløb og dets betydning for den danske reformismes udvikling. Til forskel fra f.eks. Tyskland, så var en tidlig dansk proletar typisk en enlig medhjælper på en gård, eller en ansat på et lille værksted, og sjældent en "rigtig arbejder" på en stor industrivirksomhed med det mere åbenlyse og "klassiske" modsætningsforhold mellem direktion og arbejdere. De økonomisk-historiske og klassestrukturelle rammer i Danmark modarbejdede så at sige en udbredt arbejderklasseidentitet og skærpet klassekampsideologi.

Klassestrukturanalyserne blev grundlaget for nye forståelser af bl.a. tidligere idåhistoriske fremstillinger og politik- og organisationshistorie. Socialdemokratisk ideologi og reformismens udvikling blev nu mere empirisk analyseret på baggrund af historisk-materielle forhold.¹⁸ Dvs mere *historisk* end den funktionalistisk-kapitallogiske fordrejningsforklaring, og mere *materialistisk* end visse moralsk-idealistiske opfattelser af reformismen som det socialdemokratiske hegemonis "undertrykkelse" af venstreoppositionen.

Arbejderismen og "den anden arbejderbevægelse"

Arbejderismen, forstået som forskning i konkrete arbejdskampe, hang sammen med "det nye venstres" interesse i at forstå, hvad man opfattede som sine historiske rødder, og som akut behov for at analysere de mange radikale arbejdskampe i 1970'ernes første halvdel. Med stor selvfølgelighed havde nogle af undersøgelseerne eksplicitte politiske formål.

Formuleringer som: "Vi har først og fremmest villet tage de ting op, som kan tjene som erfaringsgrundlag for udviklingen af en revolutionær politik idag" var helt almindelige.¹⁹

Typiske emner var spontane og radikale arbejdskampe og strejkebevægelser, samt syndikalister og andre venstreoppositionelle, som historisk eksemplificerede alternativer til de socialdemokratiske, og i nogle tilfælde de kommunistiske, centralistiske organisationer. Arbejderismen var således en del af de strømninger, der, af politiske og fagkritiske grunde, betonedede vigtigheden af, hvad man kaldte "den anden arbejderbevægelse" og "den glemte socialisme".

Belysningen af "den anden arbejderbevægelse" var i første omgang kun utraditionel i sit emnevalg. Mange af de første undersøgelser fokuserede på den syndikalistiske bevægelse, *Fagoppositionens Sammenslutning* og venstreoppositionen i Socialdemokratiet, *Socialdemokratisk Ungdomsforbund*, i den dramatiske periode før, under og efter 1. Verdenskrig.

Undersøgelserne gik i første omgang ud på overhovedet at få beskrevet de radikale strømninger, samt at belyse periodens brydninger mellem den socialdemokratiske reformisme og antireformistiske strømninger i og udenfor det dominerende parti. Tilgangen var enten ren idéhistorisk,²⁰ eller, hvad der var det mest almindelige, behandlede ideologiske og organisatoriske forhold i sammenhæng.²¹ Mellemkrigstidens arbejdsløshedsbevægelse og den hovedsageligt kommunistiske venstreopposition blev også taget op.²² Interessen rettede sig ligeledes mod den kommunistiske verdensbevægelse og Komintern²³, ligesom nogle grupper på venstrefløjten, på tvivlsom og ahistorisk vis, fremhævede Komintern-traditionens "ultravenstre-periode" som efterlignelsesværdig ideologisk korrekt forbillede og opgør med reformistiske afvigelser.²⁴

"Den anden arbejderbevægelse" blev også belyst gennem personalhistorie, med fokus på bl.a. folk som Marie Nielsen og Gerson Trier, og ikke mindst syndikalisterne Christian Christensen og Carl Heinrich Petersen.²⁵

Arbejderismen argumenterede bl.a. for relevansen af deres særlige konfliktforskning, ved at de konkrete arbejdskampe var at opfatte som en slags "fortætning" af de daglige politiske og økonomiske modsætninger.

De påbegyndte klassestrukturelle analyser blev inddraget som baggrundsforhold for de organisatoriske udviklinger og klassekampens forløb. Hermed fokuserede man på arbejderbevægelsens udvikling og de politiske begivenheder som *et dynamisk samspil* mellem økonomiske konjunkturer, samfundets klassestruktur, konkrete organiseringer og faktiske historiske kampforløb.

Til forskel fra kapitallogikkens deterministiske tendens, og i nogen grad klassestrukturel analysernes økonomiske reduktionisme, betonedede arbejderismen således de konkrete historiske kampforløb samt "en positiv insisteren på arbejderklassen som et aktivt handlende subjekt, der ikke blot agerede i overensstemmelse med givne nødvendigheder".²⁶ I den klassiske aktør-struktur problematik forskybbedes vægtskålen til fordel for subjektive kræfters muligheder for at præge historiens gang.

Dette nuancerede også reformismedebaten. Undersøgelserne af de militante og radikale strømninger, og deres brydninger med de dominerende moderate og reformistiske strømninger, skabte opmærksomhed på, at arbejderklassen ikke var nogen homogen størrelse, og at de indre delinger og forskellighedetheden i arbejderbevægelsen, ikke entydigt kunne forklares ud fra økonomiske og klassestrukturelle forhold. De bevægelsesorienterede, og ofte organisatorisk-ideologisk betonedede, undersøgelser havde hidtil ikke for alvor problematiseret forholdet mellem bevægelse og klasse, men det blev den næste store tendens i arbejderhistorieforskningen i forbindelse med fokusskiftet fra *bevægelse* til *klasse*.

Kvindebevægelse og arbejderkvindeforskning

Ligesom arbejderhistorieforskningen tog form under stærk påvirkning af studenteroprøret og "det nye venstre", blev den sideløbende påvir-

ket af 1970'ernes kvindebevægelse, især det konkrete forhold at mange flere kvinder end tidligere kom ind på universiteterne.

I første omgang viste dette sig ved en stigende interesse for arbejderkvindernes historie. Denne tematisering var en parallel til venstrefløjens interesse for den historiske venstreopposition. Ligesom med behandlingen af "den anden arbejderbevægelse", så var det "nye" ved arbejderkvindeforskningen i starten mere selve tematiseringen end det var utraditionelle tilgange. Nye temaer implicerer imidlertid ofte nye metodisk-teoretiske problemstillinger, og fra slutningen af 1970'erne blev arbejderkvindehistorien ét af de forskningsfelter, som udviklede det videnskabsteoretiske skifte, der samlet kan betegnes *socialhistorie*.

De "oversete" arbejderkvinders historie blev først taget op på konventionel organisationshistorisk vis, eller med fokus på kvinder som arbejdere.²⁷ Men forståelsen af arbejderkvindernes situation og historie lagde indlysende op til inddragelse af "hjemmefronten".

De tidlige marxistiske kvindehistorikere formulerede de særlige kvindeundertrykkelsesformer indenfor rammerne produktion-reproduktions-forhold, hvor f.eks. kvindens "dobbeltarbejde" blev taget op. Kapitallogikken influerede også her, og kritikken af den politiske økonomi var én af tilgangene i diskussionen om hjemmearbejdets betydning.²⁸

Kvindeforskningen blev imidlertid også tidligt formet af en begyndende tværfaglighed, og af behovet for nye metodiske tilgange. Kvindeidentitet og kvindeundertrykkende samfundsideologi blev bl.a. udforsket af marxistiske studerende på dansk og litteraturvidenskab. Som historiske materialister stræbte de studerende efter, at forstå deres undersøgelser i relevante rammer, dvs kvindernes sociale forhold samt de generelle økonomiske og politiske betingelser.

De nye tilgange førte også til en af de helt store diskussioner i nyere tids marxisme: klasse modsætningernes forrang for kønsforskelle, eller ej. Teoretisk og ideologisk var – og er – stridens overskrifter: *marxisme* kontra *feminisme*.

Da kvinder generelt sjældent har befundet sig dér, hvor historikere "normalt" fokuserer – samfundets ledende poster, og politiske begivenheder i traditionel forstand – var det klart, at forståelsen af kvinders historie måtte inddrage andre felter. Heller ikke de tidlige universitetsmarxisters belysning af faglige organiseringer og arbejderbevægelsens politiske udvikling var tilstrækkelig. Kvinderne befandt sig ofte nederst i organisationspyramiderne, og de daglige vilkår på arbejdspladsen og i hjemmet havde umiddelbart mere direkte betydning for kvindetilværelsen end f.eks. politiske stridigheder mellem Socialdemokratiet og forskellige venstreoppositioner.

Kvindhistorieforskningen begyndte derfor fra slutningen af 1970'erne også at tematisere familieforhold, boligmiljø, socialisering og hverdagslivet i det hele taget. Målet var at kunne forstå kvinders faktiske liv, som de levede det og selv erfarede det; i deres egen historiske virkelighed. Den traditionelle historieforskning med dens fokus på den mandsdominerede offentlighed – herunder også den hidtidige arbejderforsknings optagethed af politik og organisationshistorie – blev kritiseret for at være blind for væsentlige sider af menneskenes virkelige liv, og dermed naturligvis også væsentlige sider af historien. Forskningen før kvindebevægelsen havde overset en række magt- og autoritetsforhold, som kun kunne "opdages" i studiet af nære og "private" omgangsformer og relationer mellem mennesker på et hverdagsniveau.²⁹

Anerkendelsen af de nære og daglige forholds betydning for historien, var en parallel til kvindebevægelsens slagord om, at det private er politisk, og omvendt.³⁰ Metodisk hentes inspiration fra etnologi, antropologi og sociologi, hvilket, sammen med dansk, litteraturvidenskab og historie, betød en udviklet tværfaglighed.

Forskningen i arbejderkvindernes historie tog udgangspunkt i klassekampsperspektivet og fokus på kvindernes rolle i arbejderbevægelsen, men udviklede på få år et påtrængende behov for at analysere og inddrage bredere sociale samt kulturelle og bevidstheds-

mæssige forhold. Arbejderkvindeforskningen var således en stærk faktor i den stigende interesse for *socialhistorie* og *hverdagskulturstudier*.

Socialhistorie og hverdagskulturstudier

Bortset fra nogle af undersøgelserne fra mellemkrigstidens *Institut for Historie og Samfundsøkonomi*, så var 1970'ernes klassestrukturstudier nogle af de første anstødssten til socialhistoriske perspektiver på arbejderhistorien.

Da 1970'ernes arbejderhistorieforskning lagde op til at udvide feltet fra konventionel økonomisk historie og begivenhedshistorie til egentlig socialhistorie, var der umiddelbart ingen relevant dansk tradition at sætte af fra. Den rent faglige inspiration kom fra den franske *Annales*-skole, og dennes studier af kollektive mentaliteter, nyere tysk socialhistorie samt den engelske socialhistoriske retning med dens fremtrædende marxister som E.P. Thompson og E.J. Hobsbawm.

“Socialhistorie” er, som så meget andet, ikke nogen entydig betegnelse. Demografi, klasseanalyser, studier af fattigdom, arbejdsløshed og socialpolitik m.m., kan opfattes som den “snævre” socialhistorie, tæt knyttet til økonomi og befolkningsudvikling. I den bredere forstand handler socialhistorie om samspillet mellem økonomisk-materielle forhold og dagliglivets mentale og kulturelle forhold.³¹

Med arbejderkvindeforskningen som eksempel har jeg vist, hvordan socialhistorien så at sige trængte sig på, efter de tidlige 1970'eres første faser i arbejderhistorieforskningen. Den socialhistoriske tilgang udviklede sig også gennem *lokalhistoriske undersøgelser* og studiet af *arbejdererindringer*.

Ligesom det var tilfældet med de arbejderistiske studier, problematiserede de socialhistoriske tilgange forholdet bevægelse-klasse. Arbejderbevægelsens egen historieskrivning havde generelt betragtet klassen som passivt objekt for bevægelsen, og samme tendens

fandtes i den tidlige 1970'er-forskning. Men sammen med dele af arbejderismen og arbejderkvindeforskningen, pegede de socialhistoriske studier på, at enheden klasse-bevægelse var videnskabelig uholdbar – arbejderklassen indeholder i sig selv subjektive momenter.

Tværfagligheden og den begyndende sammensmeltning af socialhistorie, kultur- og mentalitetshistorie bød bl.a. på *socialiserings-teorierne*, som fra ca 1980 repræsenterede opbrud i den fastkørte reformismediskussion. Det blev klart at, sammen med økonomiske udviklinger og organisationsanalyserne, måtte også hverdagsstrukturer og bevidsthedsmæssige mønstre inddrages som forklarende forhold for det politiske liv. Empiriske studier af arbejdernes materielle forhold på arbejdspladsen og i “privatlivet”, og sammenhængen mellem disse forhold og hverdagskulturen, gav en ny og dybere videnskabelig forståelse af den store opbakning bag den socialdemokratiske reformpolitik.

Et eksempel på den forskningsmæssige bevægelse fra de blotte objektive forhold, til inddragelse af den subjektive side, er de såkaldte *brancheanalyser*.³²

Kapitallogikkernes *brancheanalyser* orienterede sig mod *kapitalen*, dens sammensætning, akkumulation osv. *Brancheanalyser* med udgangspunkt i arbejdsmiljø- og kvindeforskning fokuserede i stedet på arbejderne selv og deres daglige vilkår. I kvindeforskningens udvidede perspektiv inkluderede arbejdernes vilkår netop også forholdene *udenfor* arbejdspladsen, dvs livsbetingelserne i deres helhed.

Ydermere gav *brancheanalyserne* mulighed for at studere arbejdernes kamp for lønstigninger og bedre forhold i samspil med, og som reaktion på, ydre ændringer i arbejdet – f.eks. produktivitetsintensivering, rationaliseringer m.m. – og ud fra de politiske og organisatoriske traditioner og taktikker. M.a.o. historisk materialisme i genuin dialektisk forstand: en dialektiv mellem objektive/materielle betingelser og subjektive/kollektive handlinger. Arbejderne er både formet af, og med til at forme, de betingelser de arbejder og lever under. Denne centrale marxske *pointe*³³ var ikke

nogen selvfølge i al arbejderhistorieforskning i 1970'erne, som det blev praktiseret.

Status over 1970'ernes arbejderhistorieforskning

Ved indgangen til 1980'erne begyndte man at gøre status over 1970'ernes forskning. Bl.a. udkom Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, SFAH, i 1981 med antologien *Fremad og aldrig glemme. Ti års forskning i arbejderbevægelsens historie – status og perspektiver*, redigeret af Gerd Callesen m.fl.

Man kan sige, at det første årti efter arbejderhistoriens moderne gennembrud omkring 1970 var præget af:

- et kvantitativt boom i afhandlinger om emnet.
- tematiske udvidelser.
- diskussioner om forholdet teori-empiri.
- politisk motiveret forskning.

Det kvantitative boom betød et meget større empirisk grundlag for 1980'ernes forskning, og i forlængelse heraf, at en række hidtil uudforskede områder og temaer i arbejderhistorien nu var belyst.

Teori-empiri-diskussionen var gennem 1970'erne præget af den generelle konsensus om, at teorien burde styre de metodiske tilgange og fremstillingen af resultaterne af empiriske undersøgelser. Men bortset fra enighed om teorikravets berettigelse, så blev det aldrig til en homogen og fælles teori. Istedet udvikledes en *marxistisk pluralisme*,³⁴ der var betinget af de studerende og forskernes forskellige politiske baggrunde og/eller af de forskellige forskningstemaer og problemstillinger de arbejdede med.

Omkring 1980 taltes der meget om muligheden for syntetiserende og helhedshistoriske fremstillinger af arbejderhistorien. Dokumentationskravet, dvs den empiriske baggrund, var hele tiden det forhold, der lagde en bremse på forsøgene på helhedshistoriske fremstillinger.³⁵ På den anden side, så manglede de totale

fremstillinger som referenceramme for mange delområder og detaljstudier. Helhedshistoriske fremstillinger blev derfor regnet for en af arbejderhistoriens ambitioner for 1980'erne.

Helhedshistorie skal forstås som en bred historisk-samfundsmæssig og dynamisk-dialektisk syntetiserende fremstilling. Den begyndende arbejderkulturforskning/socialhistorie havde f.eks. belyst forholdet mellem klasse og bevægelse, dvs forholdet mellem hverdagskultur og menigmands erfaringer og den organiserede, politiske bevægelse. Klassestrukturanalyserne og arbejderismen, med dens arbejdskampstudier, havde belyst det dynamiske samspil mellem klasserelationer og klasseorganisationernes indbyrdes kampe og strategier overfor hinanden. "Dette leder frem til den vel nok vigtigste nye tendens i forskningen: forsøget på at anskue arbejderklassen og arbejderbevægelsen som et element i den totale samfundsstruktur".³⁶

Forskning i arbejderhistorie skulle ikke længere opfattes som en historisk subdisciplin, men skulle derimod føre frem til et alment alternativ til den borgerlige historieopfattelse og fremstilling.

Arbejderhistorieforskningen i 1970'erne var eksplicit politisk motiveret. Marxistisk fagterminologi og politiske målsætninger med forskningen var en selvfølgelighed. Denne politisering var ofte styrende for de valgte problemstillinger.

Et af de helt store temaer, reformismedebatten, er et eksempel på dette. Groft sagt drejede 1970'er-forskningen sig, på dette felt, hovedsageligt om, at forklare fraværet af dén revolutionære bevidsthed i arbejderklassen, som det nye venstre forventede ud fra klassens egen "objektive interesse" i omstyrkelse af kapitalismen.³⁷

Den politiske dimension i arbejderhistorieforskningen efter universitetsmarxismen

I løbet af 1980'erne ændrede arbejderhistorieforskningen på flere måder karakter.

For det første ebbede forskningens ekspli-

citte politiske orientering ud. For det andet skiftede interessen fra snævre økonomiske konjunkturer og politisk-organisatoriske forhold til den menige arbejder og klassens brede socialt-kulturelle forhold.

Megen forskning fra 1980'erne og til idag er nu løsrevet fra entydigt politiske projekter, som opbygning af nye partier eller udvikling af revolutionær strategi. En del af den nyere arbejderhistorieforskning ligner mere konventionel akademisk forskning, hvor formålet er at forstå og forklare nogle fænomener, uden at forskeren samtidigt opfatter sig som et forandrende subjekt i marxistisk forstand.

De store teoretiske projekter er efterhånden gledet i baggrunden. Idéen om den altforklarende "grand theory", som var en del af 1970'ernes universitetsmarxisme, blev i 1980'erne opløst i en mangfoldighed af faglige tilgange.

Men tanken om alternative helhedshistoriske fremstillinger lever endnu. Flere arbejderhistorieforskere mener stadig, at arbejderhistorien ikke bare bør være et supplement til, men en kritisk korrektion af, det gængse historiesyn, som de fleste større udgivelser af Danmarkshistorien er eksempler på. Når dette perspektiv ikke er slået igennem i hele det faghistoriske miljø, er forklaringen lige så meget de dominerende politiske og ideologiske forhold i samfundet, som videnskabsinterne forhold. Historieformidling er forbundet med håndgribelige ressource- og magtforhold, hvilket ikke kan, eller burde kunne, overraske marxistiske forskere. Kontant udtrykt kan man sige, at det handler om "historiebevidsthedsproduktion".³⁸

Rent kvantitativt er arbejderhistorieforskningen gået tilbage siden "det store boom" i 1970'erne. Den umiddelbare forklaring er, at de mange studerende med tilknytning til "det nye venstre" har forladt universiteterne. Venstrefløjens generelle krise og desorientering fra 1980'erne har samtidigt betydet, at arbejderhistorien, som forskningsfelt, har mistet noget af den umiddelbare tiltrækning, der lå i den politiske motivation.

Hvor den engagerede, politiske orientering

fra venstrefløjens i 1970'erne havde en afsmitende effekt på de studerendes valg af temaer og problemstillinger, så var situationen en anden ved indgangen til 1990'erne. Som det lakonisk er blevet konstateret, så ophørte reformismen med at være et problem, da Socialdemokratiet, og udbyggelsen af velfærdsstaten omkring 1980, blev afløst af en borgerlig regering og liberalistisk politik.³⁹ Dette politiske skifte og markedsideologiens internationale fremmarch, har ikke afgørende ændret karakter trods Socialdemokratiets aktuelle regeringsledelse. Umiddelbart skulle man forvente at den nye liberalisme, sammen med "klassiske" fænomener som øget social polarisering og militante arbejdskampe, som La Cabana-konflikten (1982), havnearbejderstrejken (1983), HT-konflikten (1984) og ikke mindst den omfattende strejkebevægelse i forbindelse med "Påskestrejkerne" (1985) – og nu kan tilføjes: Ribus-konflikten – ville animere til fornyet interesse for arbejderhistorie i et politisk perspektiv. Men det har kun undtagelsesvis været tilfældet.⁴⁰

Denne situation skal ses i lyset af venstrefløjens søgen efter nye politiske orienteringer i kølvandet på kapitalismens globale "succes" og de traditionelle socialistiske projekters historiske nederlag i Europa: de vestlige socialdemokratiers defensiv, øst-kommunismens fald, samt 1970'ernes engang så optimistiske "nye venstres" fallit m.h.t. det egentlige mål om at revolutionere de kapitalistiske strukturer og de borgerlige politiske systemer.

Af andre forhold, som kan tænkes at virke hæmmende på kollektive, politiserede og fagkritiske strømninger blandt studerende, kan man nævne adgangs begrænsning, pres på studerende som følge af kvantitative vurderinger som "studietrinstilvækst" m.m., samt udsigten til arbejdsløshed og dets betydning for valg af indhold i studiet. Officielle nationale – for ikke at sige EU's – forskningsstrategier, managementstyring af universiteterne og statsstyrede bevillinger, kan samlet set også tænkes at have en effekt på selv "uafhængige" humanistiske forskeres perspektiver og emnevalg.

Figur 1.**Arbejderhistorieforskningens perspektivskift: fra bevægelse til klasse**

	TEMA	TILGANG
1970'erne	bevægelsen objektive forhold	politisk/organisations-historie "ovenfra/udefra"-perspektiv makro-niveau
1980'erne	klassen subjektive forhold	social/kultur-historie "nedefra/indefra" perspektiv mikro-niveau

Som omtalt, så ændrede perspektivet sig omkring 1980 fra fokus på arbejder*bevægelsen* til arbejder*klassen*. Det skete i første omgang i erkendelse af, at den politiske udvikling ikke kunne forklares ud fra organisatoriske og politisk-økonomiske forhold alene. Hverdagskultur og kollektive bevidsthedsstrukturer måtte inddrages.

I skemaform kan perspektivskiftet illustreres som vist i figur 1.

Da det her i højere grad end forklaringer på udviklinger og traditionel politisk begivenhedshistorie, drejer sig om "statiske" og "strukturelle" forhold, kan det ikke overraske, at de faglige tilgange har været etnologi, antropologi, folklorisme, sociologi o.lign, mere end historie. Samtidigt har den øgede tværfaglighed dog betydet, at man ikke skal overdrive betydningen af faggrænserne.

Selvom de nye tilgange har skaffet en større indsigt i individets vilkår og konstituering, så er de kulturelle tilgange på flere måder blevet kritiseret for at være "apolitiske".

En forklaring kan være at "kulturforskere som hovedregel fokuserer på sammenhænge og helheder, ikke på de forandringer og konflikter, der skaber sprækker i kulturen, og hvoraf forandringer gror frem".⁴¹ Tilsvarende er sociologiens klassiske problemstilling, hvordan samfundet reproduceres og holdes sammen, mere end hvordan det forandres, eventuelt revolutioneres. Men når kulturanalyser og hverdagshistorieforskning fremstår

som apolitisk, så skyldes det naturligvis mere end elementære hovedtendenser i de respektive faglige traditioner.

1970'er-forskningens eksplicite politiske engagementet, og kapitallogikkens insisteren på at inddrage den kritiske forståelse af "den politiske økonomi" i samfundsanalyser, førte unægteligt til eksempler på "vold" mod forskningsprocessen, hvad der nok kan virke stødende på den akademiske integritetsfølelse. Samtidigt med at den politiske venstrefløjebølge ebbede ud i 1980'erne, reagerede mange forskere afvisende på store dele af 1970'er-forskningens marxistiske terminologi og politiske orientering.⁴²

Hverdags- og kulturforskningen uden politisk dimension risikerer imidlertid at fremstille individet og kollektivernes historie mere som skæbne, end som et resultat af egne handlinger og politisk-forandrende forhold. Desuden tenderer den senere socialhistorie og hverdagskulturforskning til at miste overblikket, og ende i teoriløs og ren deskriptiv mikroorientering. Det faglige behov for hverdagslivsstudierne var oprindeligt, at de skulle supplere forståelse af overordnede forhold. Men mikro-niveauets relevans skulle netop være *supplementet*, bl.a. ved at holde fast i forbindelsen til de politiske udviklinger og kampe. Uden denne forbindelse er disse studier "af sekundær interesse for den politiske historie".⁴³

Selv studiet af den politiske arbejderbe-

vægelse, ja endog af arbejdskampe, kan gå hen og blive apolitisk i den forstand, at forskningsemnet behandles som løsrevede detailstudier, eller betragtes som en underafdeling af den generelle historie, og at fremstillingerne i forlængelse af dette perspektiv kommer til at behandle arbejderhistorien, som om den udspiller sig i et samfundsmæssigt tomrum.

Arbejderhistoriske emner – fra den arbejdsløses hverdagsliv til generalstrejker – bør, ideelt set, alle placeres i, og relateres til, den totale samfundsmæssige og historiske kontekst. Dét er alle sikkert principielt enig i, men praksis viser ofte noget andet.

Marxismens revival?

Opgøret med 1970'er-marxismen har imidlertid på positiv vis nuanceret mange teoretiske problematikker.

Det er karakteristisk, at man aktuelt søger at opløse de traditionelle problemstillinger, som har været kørt fast i forskellige fag eller teoretiske retninger. Tilsyneladende har den aktuelle tværfaglighed kunnet løse op i bl.a. aktør-struktur-problematiken, forholdet mellem materielle samfundsbetingelser og ideologi, valget mellem mikro- eller makro-niveau o.a. Jeg tænker f.eks. på, hvad man kalder "historisk sociologi",⁴⁴ på dynamiske kulturopfattelser, der både omfatter menneskets evne til at tilpasse sig omgivelserne og at forandre dem,⁴⁵ på modeller af sammenhængene mellem geopolitiske systemer/globalt forhold, stat, produktionsforhold og hverdagskultur,⁴⁶ m.m.

Disse teoretiske udviklinger udspringer ikke specielt fra arbejderhistoriske kredse, men fra samfundsvidenskaberne og moderniseringsforskningen i bred forstand. Udfordringen for arbejderhistorieforskningen består i, at bringe den savnede – men elskede – politiske dimension tilbage i den samfundsvidenskabelige og historieteoretiske debat.

Trods bredere "hensigtserklæringer" har arbejderhistorieforskningens genstandsområde generelt begrænset sig til (velfærds)statslige udviklinger, politiske organisationer og den

faglige arbejderbevægelse, samt sværmet om bestemte opfattelser af arbejderklassen og dertil knyttede kulturelle og sociale forhold. Men fra 1950'erne og frem har de samfundsmæssige konfliktlinier ændret karakter, og nye er kommet til. Der er intet i vejen for f.eks. at tematisere økologiske problemstillinger,⁴⁷ bybevægelser, racisme og sociale uroligheder, også når disse ikke har direkte tilknytning til arbejdskampe. Ud fra den arbejderhistoriske forsknings traditioner kunne den slags aktuelle fænomener fordelagtigt analyseres som noget relevant for hele samfundet, og ikke blot som noget af marginal interesse for de respektive fagdiscipliner. Man kunne også med fordel benytte elementer af den kasserede "kritik af den politiske økonomi" i analyser af den sociale og kulturelle betydning af markedsideologiens udbredelse, eller i analyser af forholdet økologisk levevis-kapitalistisk økonomi.

Videnskabsfilosofisk og -teoretisk så jeg også gerne flere tidsvarende marxistiske modsvare til den mainstream-relativisme og eklekticisme, som 1980'ernes postmodernistiske trend har efterladt sig.

Heldigvis tyder meget på, at noget sådant allerede er i gang.⁴⁸ Blandt mine medstuderende mener jeg at kunne spore en større anerkendelse og interesse for aktuelle marxister, som Erik Olin Wright, John B. Thompson og danskeren Curt Sørensen, der ikke er bange for, at tage ordet "klassekamp" i sin mund.⁴⁹ Her, i passende afstand fra Berlinmurens fald, er det nok gået op for mange, at Historien ikke er slut, og at verden under kapitalismen hverken er problem- eller konfliktfri. Der er stadig brug for revolutionær videnskabsteori – forstået som metodisk-teoretiske overvejelser ud fra en kritisk og stillingtagende forskning.

Noter

1. Et af de seneste oprids af denne situation findes i Rudolf Ardelt, Det "begrænsede synsfelt" og "Die Wende", *Arbejderhistorie*, nr. 3, 1996.
2. Fra starten af 1960'erne til starten af 1980'erne producerede universitetsstuderende op mod 700 specialeafhandlinger om arbejderhistoriske emner, til for

- skel fra tidligere, hvor området kun undtagelsesvis blev berørt af studerende (Henning Geertsen, *Dansk historieskrivning om arbejderbevægelsen/arbejderklassen 1871/1981*, utrykt, ABA, p. 50). I Jens Christensens omfattende bibliografi, er kun 158 ud af 573 titler fra før 1965. Af de 158 er en stor del arbejderbevægelsens egen historieskrivning, ofte forskellige fagforbunds jubilæumsskrifter. Den begrænsede akademiske behandling før 1965 stammer fortrinsvis fra mellemkrigstiden under *Institut for Historie og Samfundsøkonomi*. Se Jens Christensen, Kommenteret bibliografi til den danske arbejderklassens og -bevægelsens historie, i *Den jyske historiker*, nr. 13, 1978.
3. I 1970'erne opstod en række tidsskrifter ud af de forskellige fagkritiske kredse, bl.a. *Historievidenskab*, forlaget GMT, *Den jyske historiker*, forlaget MODTRYK, og *Kurasje*, forlaget Kurasje. *Selvskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, SFAH, har løbende udgivet *årbog for arbejderbevægelsens historie*, og *Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, senere blot *Arbejderhistorie*. Spredt omkring i disse tidsskrifter findes udførlige og ofte kommenterede bibliografier. De nævnte forlag har også udgivet monografier og antologier om arbejderhistorieforskning. Endvidere kan man finde relevant litteratur i de mere traditionelle akademiske organer, som tidsskrifterne *Fortid og Nutid*, *Historie* og nyere samfundsvidenskabelige tidsskrifter.
4. Gerd Callesen, Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historieskrivning, *Den jyske historiker*, nr. 1, 1973-74, p. 41. Et andet samtidigt indlæg i denne debat er Morten Thing og Jørgen Bloch-Poulsen, DKP's historie og den videnskabelige historieforskning, *Socialistisk politik*, nr. 4, 1976.
5. Gerd Callesen, Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historieskrivning, *Den jyske historiker*, nr. 1, 1973-74, p. 32.
6. Disse tendenser må ikke opfattes som afgrænsede og homogene "skoler", men snarere som forskellige tilgange til arbejderhistorien. Rækkefølgen må heller ikke opfattes som en firkantet tidskronologi. Den socialhistoriske tilgang er ganske vist senere end den idéhistoriske, men den ene tendens afløses ikke slavisk af den anden. Nogle opstår nærmest parallelt, og de fleste forandres i konfrontationen med andre tilgange, og integreres i den efterfølgende forskning.
7. Andre eksempler på idéhistoriske afhandlinger er Carl Erik Bay, *Socialdemokratiets stilling i den ideologiske debat i mellemkrigstiden*, 1973, og Per Salomonsson, *Socialismen og Socialdemokratiet, indføring i dansk arbejderbevægelsens teoridannelse 1871-84*, 1974. Titlerne er betegnende for det idéhistoriske fokus på den socialdemokratiske reformisme og konflikten reformistisk-revolutionær ideologi og bevidsthed i arbejderbevægelsen.
8. Claus Bryld, *Det danske socialdemokrati og revisionismen*, GMT, 1976, p. 5-6.
9. Lise Togeby, *Var de så røde? Tekster til belysning af Socialdemokratiets gennembrudsår*, 1968. Blot én af mange antologier til belysning af ideologiske udviklinger i arbejderbevægelsen. Se også Jette Lundbo Levy og Morten Thing (red), *Dansk socialistisk teori 1850-1900*, 1973, samt Gerd Callesen og Hans-Norbert Lahme, *Den danske arbejderbevægelses programatiske dokumenter og love (1871 til 1913)*, 1978.
10. Bl.a. kredse i Frankfurt og omkring tidsskriftet *Probleme des Klassenkampfes*.
11. *Kapitalen* er, sammen med *Grundrids til kritik af den politiske økonomi*, de helt centrale Marx-værker for kapitallogikkerne. Marx indleder *Kapitalen* med at betegne "varen", som den kapitalistiske produktionsmådes elementarform, hvorfor analysen tager udgangspunkt i vareformen, Karl Marx, *Kapitalen*, 1. Bog bd. 1, Rhodos, 1970, p. 128. I *Grundrids* analyserer Marx også vareformens betydning, og han når her bl.a. frem til nogle berømte sentenser, hvor han beskriver menneskenes samfundsmæssige aktiviteter i den kapitalistiske vareøkonomi som "noget, der er fremmed overfor individerne, noget tingsligt; ikke som deres indbyrdes forholdene sig til hinanden, men som deres underordning under forhold, der eksisterer uafhængigt af dem...". Karl Marx, *Grundrids til kritikken af den politiske økonomi*, Bd 1, Rhodos, 1974, p. 72.
12. Friedrich Engel, "Brev til Bloch", *Marx/Engels udvalgte skrifter*, bd. 2, Forlaget Tiden, 1976, p. 488-489.
13. Jørgen Loftager, Samfundet er kapitalistisk – og hvad så ?, *GRUS* nr 16/1985.
14. Inger Bonnesen og Anne Thøger, *Den kapitalistiske stat og dens funktioner*, Kurasje, 1975.
15. "Strukturanalyser" skal her ikke forveksles med filosofisk strukturalisme à la Althusser og, om man vil, Foucault.
16. Se indledning til Steen Busck m.fl., *Klassestrukturen i Danmark 1870-1920*, Den jyske historiker, nr. 3-4-, 1973-1974.
17. Steen Busck m.fl., *Klassestrukturen i Danmark 1870-1920 med særligt henblik på en fremstilling af arbejderbevægelsens historie i dette tidsrum*, Den jyske historiker, nr.3-4, 1973-74, og J. Braskhøj m.fl., *Det danske klassesamfund 1920-1940*, Den jyske historiker nr. 9, 1976.
18. Se f.eks. udgiverens kommenterende essays i Gerd Callesen og Hans-Norbert Lahme (red), *Den danske arbejderbevægelses programatiske dokumenter og love (1871 til 1913)*, 1978, eller opbygningen i Jens Christensen, *Socialdemokratiet i Danmark 1910-1930*, Den jyske historiker, nr. 12, 1977.
19. Lise Bang m.fl., *Fagoppositionens sammenslutning (1910-21)*, 1975, p. 9.

20. F.eks. Curt Sørensen, Den syndikalistiske ideologi i den danske arbejderbevægelse ca 1910-1921, *Historie*, 1969.

21. Se f.eks. Lise Bang m.fl., *Fagoppositionens sammenslutning (1910-21) De danske syndikaler*, 1975; Jens Christensen, Danmarks socialistiske Arbejderparti 1918-19, *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie* nr. 5, 1975 og J. B. Thomsen, Socialdemokratisk Ungdomsforbund, SUF, 1906-21, *Historievidenskab* nr. 8, 1976.

22. Se blandt mange andre: Søren Kolstrup, *Nakskov 31. Bidrag til arbejdsløshedsbevægelsens historie*, 1977; Knud Knudsen, Arbejdskampe i Danmark under verdenskrigen 1931-34, *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie* nr. 6, 1976, Jens Christensen, Danmarks kommunistiske Parti 1919-1930, *Historievidenskab* nr 8, 1976.

23. Kai Molkte, Kominterns historie, *Socialistisk Politik*, nr 8, 1977.

24. Jørgen Bloch-Poulsen og Morten Thing, DKP's historie og den videnskabelige historieforskning, *Socialistisk Politik*, nr 4, 1976.

25. Carl Heinrich Petersen (red), *Chr. Christensen og den danske syndikalisme*, bd. 1 + 2, 1979; Carl Heinrich Petersen, *Danske revolutionære*, bd. 1 + 2, 1973.

26. Niels Finn Christiansen, Arbejderbevægelsen og historieforskningen i 1970'erne, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981, p 32.

27. Titler som Karin Sandvad's *Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900* (1971), Margit Christensen m.fl.'s *Kvinder i elektronikindustrien* (1976), og Birte Brocks *Kvindearbejde og kvindeorganisering. Kvinder i konfektionsindustrien 1890-1914* (1977), afspejler dette. Se også Bente Rosenbeck og Tinne Vammen, Liste over litteratur vedr. arbejderkvindernes historie, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

28. Se f.eks. Signe Arnfred, Familien i den politiske økonomi, i *Kvindesituation og kvindebevægelse under kapitalismen*, 1974 og Kirsten Geertsen, *Arbejderkvinder i Danmark 1914-24*, 1977.

29. Anne Berg m.fl., Kvindehistorie eller kvindeperspektiv på virkeligheden ?, *Historievidenskab* nr 18-19, 1980.

30. Se f.eks. Marie-Louise Svane, Omkring den grundvigianske familie – eller et forsøg på at skrive “dagliglivets historie”, *Historievidenskab* nr. 16, 1978.

31. Se eksempler på litteratur: Ebbe Strange Petersen, Litteraturfortegnelse I (afsnittene om socialhistoriske/klassestrukturelle analyser + om arbejderbevidsthed og -kultur) i Gerd Callesen m.fl., *Fremad og aldrig glemme*, 1981. Man kan også finde titler i Jens Christensens kommenterede bibliografi i *Den jyske historiker* nr. 13, *Temanummer om Forskning i dansk arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie*, 1978.

Her er litteraturen imidlertid opdelt i afsnit som: “arbejdsløshed”, “socialpolitik” og “arbejderkultur”, det sidste forstået som arbejderbevægelsens organiserede kultur og ikke som arbejderklassens hverdagskultur, hvilket er betegnende for hvor sent i 1970'erne “socialhistorie” opfattedes som en selvstændig tilgang til arbejderhistorien.

32. Se eksempler på litteratur i Ruth Emerek og Birte Siim, Liste over litteratur vedr. brancheanalyser, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, 1981.

33. Jvf Marx's *Teser om Feuerbach*, specielt den 1. og den 3., samt Marx-teksterne: *Den tyske ideologi* og *Louis Bonapartes attende brumaire* (se f.eks. den “berømte” passage: Marx/Engels udv. skrifter, Bd 1, p 240, Forlaget Tiden).

34. Diskussionen *teoretisk pluralisme = eklekticisme?* har tilsyneladende ikke domineret de videnskabsteoretiske debatter i arbejderhistorieforskningen. Måske fordi danske historikere i forvejen generelt lider af en slags teori-fobi.

35. De tidlige forsøg på brede fremstillinger blev ofte kritiseret for løs omgang med empirien og faktiske udviklingsforløb, hvilket bl.a. var tilfældet med Forbundet Socialisterne, *Lad falde, hvad ikke kan stå*, Aurora, 1975.

36. Niels Finn Christiansen, Arbejderbevægelsen og historieforskningen i 1970'erne, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981, p 30.

37. Det sidstnævnte er en tendens, der senere malerisk er blevet beskrevet som “kontrafaktisk”, “spekulativ”, “fraværets epistemologi”, Flemming Mikkelsen, Arbejderklassen i den europæiske socialhistorie: Forsøg på en syntese, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 199, p 81.

38. Netop derfor er den kritiske arbejderhistorieforskningens egne institutioner og udgivelseskapacitet vigtig. Og netop derfor er den, så vidt jeg ved, nyeste samlede fremstilling af dansk arbejderhistorie delvist skuffende. I 1991 udkom Knud Knudsen m.fl., *Kampen for en bedre tilværelse*, SFAH. Det skuffende ligger i, at efterhånden som bogen skrider frem bliver den mere og mere ukritisk og nærmest intetsigende m.h.t. arbejderklassens levevilkår og de, i bred forstand, objektive grunde til nutidens venstreopposition og sociale uro, for i sidste kapitel helt og holdent at koncentrere sig om den parlamentariske situation og regeringens politik.

39. Niels Finn Christiansen, På jagt efter den forsvundne debat – problemer og perspektiver i reformismeanalysen, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990, p 53.

40. Se indledningen i Hans Jørgen Vad, *Påsketrestrejkerne 1985*, SFAH, 1995.

41. Anette Eklund Hansen og Marianne Rostgaard,

Signalement af forskningen i arbejdslivets historie i Danmark, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1992, p 26.

42. Rent videnskabsfilosofisk øgedes desorienteringen i dele af den marxistiske lejr, da 1980'ernes "postmoderne" trend bød på oversættelser af Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Jean-François Lyotard, Michel Foucault m.fl., som med fransk elegance og stor underholdningsværdi formåede at skabe forvirring omkring elementære epistemologiske og videnskabsteoretiske marxistiske lærdomme.

43. Gerd Callesen, Arbejderbevægelsens historie som selvstændig forskningsgren, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990, p 46.

44. Se Flemming Mikkelsens generelle produktion siden ca 1990, bl.a. titlerne i nedenstående litteraturliste.

45. Aktuelt har jeg været vidne til, hvordan stand-up-sociologen (jeg har overværet et af hans foredrag) Anthony Giddens' succes med genintroduktionen af den marxiske dialektik, under navnet *dualitet*, har nået københavnske studerende på statskundskab, sociologi, antropologi, psykologi, historie m.m. Giddens insisterer netop på det dynamisk-dialektiske perspektiv på subjekt-objekt-forholdet.

46. Se f.eks. diskussionerne af etnologen Thomas Højrup's livsformsbegreb: Anette Vasström, Mål og middel i praksis. Om livsformsbegrebet som analyse-redskab, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990, samt Keld Dalsgaard Larsen, Om livsformer + Gert Sørensen, Statssubjektets selvbevidsthed, begge i *Arbejderhistorie* nr. 1, 1996. Påvirkninger fra førnævnte Giddens, som har meget at sige om sammenhænge fra globale til intime, kropslige forhold, skal nok også vise sig.

47. Hvilket der længe har været ansatser til. Se f.eks. Kristof K. Kristensen og Niels Steensgaard, Økologisk balance og historiske forandring, *Fortid og Nutid*, Bd. XXIX, Hf. 4, 1982.

48. Se bl.a. debatindlægget: Rudolf Ardel, Det "be-grænsede synsfelt" og "Die Wende", *Arbejderhistorie*, nr 3, 1996. De seneste årgange af tidsskrifter som *Monthly Review*, *New Left Review* m.fl. afspejler den internationale marxismes svar på udfordringerne fra især modernitetsforskningens videnskabelige kritik og marxismens udvikling her ved afslutningen på den periode, som Eric Hobsbawm kalder "ekstremernes tidsalder – det korte 20. århundrede".

49. Ved Konsistorievalget på Københavns Universitet i 1995 fik den radikale og græsrodsorienterede liste *Socialistiske Studerende 757* ud af 6033 afgivne stemmer. Tallene indikerer, at der blandt studerende idag findes pænt mange enkeltpersoner med stærkt samfundskritiske og socialistisk orienterede holdninger, omend dette p.t. ikke afspejler sig i større, kollektive aktiviteter i studentersammenhænge.

Litteratur

Et udvalg af litteratur med vægt på arbejderhistorierelateret historiografi og videnskabs-teori.

Andersen, Heine, Kapitallogik eller historisk materialisme?, *Historievidenskab*, nr. 5-6-7, 1976.

Andersen, Svend Aage, Bevægelse og klasse – begrundelser for et perspektivskifte, *Arbejderhistorie*, nr. 19, 1982.

Andersen, Svend Aage, Arbejderhverdag og arbejder-subjektivitet: Henimod en arbejderhistorie "fra neden" – Nye tendenser i arbejderforskningen, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1985.

Bjørn, Claus, Dansk historieskrivning – en skitse, *Fortid og Nutid*, Bd. XXXVI, Hf. 3, 1989.

Bloch-Petersen, Jørgen og Morten Thing, DKP's historie og den videnskabelige historieforfalskning, *Socialistisk Politik*, okt. 1976.

Bryld, Claus, Reformisme. Begrebet og dets anvendelse i studiet af arbejderbevægelsens historie, i Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Bryld, Claus, Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Ideer til en udvidelse af det historiografiske begreb, *Studier i historisk metode*, nr. 21, 1991.

Callesen, Gerd, Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historieskrivning, *Den jyske historiker*, nr. 1, 1973-74.

Callesen, Gerd, Historieskrivningen om arbejderbevægelsen indtil ca 1970, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Callesen, Gerd, Arbejderbevægelsens historie som selvstændig forskningsgren, i Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Christensen Jens, Historieskrivningen om den danske arbejderklasse og arbejderbevægelse, *Den jyske historiker*, nr. 1, 1973-74.

Christensen John m.fl., Forskning i kollektive aktioner, *Fortid og Nutid*, Bd. XXXIV, Hf. 1, 1987.

Christiansen, Nils Finn, Social- og fagforeningshistorieforskning i 1930'erne, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1978.

Christiansen, Niles Finn, Arbejderbevægelsen og historieforskningen i 1970'erne, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Christiansen, Niles Finn, På jagt efter den forsvundne debat – problemer og perspektiver i reformismeanalysen, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Christiansen, Palle Ove, Historie + antropologi = historisk antropologi? Et etnologisk argument, *Fortid og Nutid*, XXX, Hf. 1, 1983.

Emerek, Ruth og Birthe Siim, Arbejdsliv og livsbetingelser – en diskussion af brancheanalyser som indgang til arbejderbevægelsens historie, i Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Engberg, Jens, Organisations- og politisk historieskrivning i 1990'erne, *Arbejderhistorie*, nr. 37, 1991.

Geertsen, Henning, *Dansk historieskrivning om arbejderbevægelsen/arbejderklassen 1871/1981. Historiografisk, metodisk og teoretisk med særlig henblik på perioden efter studenteroprøret i 1968*, ABA, utrykt konferensopgave ved Historisk Institut/KU, 1982.

Gilliam, John, Strukturanalyser af arbejderklassens konstituering. Et sociologisk bidrag til arbejderbevægelsens historie, i Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Hansen, Anette Eklund og Marianne Rostgaard, Signalement af forskningen i arbejdslivets historie i Danmark, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1992.

Hemmersam, Flemming, Arbejderkultur og historie. Om problemer og fordele ved tværfaglig forskning i arbejderbevægelsens historie, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Knudsen, Knud, Historieskrivningen om den tidlige danske arbejderbevægelse. Temaer og diskussioner i 1980'ernes forskning i dansk arbejderbevægelsens historie frem til 1. Verdenskrig, *Historie*, ny række 18.1., 1989.

Knudsen, Knud, Arbejderbevægelsens historie: som historien om arbejdets sociale bevægelse, i Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Lange, Ole, De ensomme ulve og centralisterne. Om anarki og industriet organiseret historieproduktion i Danmark 1968-89, i *Studier i historisk metode*, nr. 21, 1991.

Larsen, Steen Bille, Venstreoppositionen i dansk arbejderbevægelse gennem 100 år – med inddragelse af den nyeste forskning, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Manniche, Jens Christian, Den socialhistoriske forskningstradition i Danmark, *Den jyske historiker*, nr. 23-24, 1982.

Mikkelsen, Flemming, Sociale bevægelser mellem historie og sociologi, *Fortid og Nutid*, Bd. XXXVI, Hf. 1, 1989.

Mikkelsen, Flemming, Arbejderklassen i den europæiske socialhistorie: Forsøg på en syntese, i Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Mikkelsen, Flemming, Historisk sociologi og sociale forandringer, *Dansk Sociologi*, nr. 3, 1994.

Petersen, Carl Heinrich, Den "glemte" socialisme, *Den jyske historiker*, nr. 1, 1973-74.

Petersen, Erik Strange, Arbejderhistorie i Danmark – før og nu, i E.Christiansen og J.C.Manniche (red), *Historiens ansigter*, 1991.

Ravn Anna-Birte, Kvinder og køn i arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie, i Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Ravn Anna-Birte, Kvindehistorie, kønshistorie, totalitetshistorie, *Arbejderhistorie*, nr. 37, 1991.

Rosenbeck, Bente og Tinne Vammen, Arbejderkvinder bliver synlige, i Gerd Callesen m.fl. (red), *Fremad og aldrig glemme*, SFAH, 1981.

Vasstrøm, Annette, Mål og middel i praksis. Om livsformsbegrebet som analyseredskab, i Callesen m.fl. (red), *Fremad – ad nye veje*, SFAH, 1990.

Østergaard, Uffe, Forskningsstrategiske problemer omkring adskillelsen mellem logik og historie. Bidrag til en historisk, materialistisk samfundsvidenskab, *Historievidenskab*, nr. 5-6-7, 1976.

Østergaard, Uffe, Socialhistoriens mange ansigter, *Den jyske historiker*, nr. 23-24, 1982.

Abstract

René Elley Karpantschof: Labour History as Theory and Vision, *Arbejderhistorie* 2/1997, p. 41-57.

To a large extent Danish labour history research has contained a political dimension. The understanding of the history of the labour movement should contribute to a future socialist development. At the same time critical labour history represents a paradigmatic alternative to relativist, eclectic and positivist 'bourgeois' theories of history. Yet the marriage between scientific theory and political visions has been problematic. The article discusses modern labour history research with its starting point in the politicized university Marxism of the 70's. The internal logic of science combined with outside political developments once again tended to depoliticize research during the 1980's. Currently however, there are signs that a 'modernized' and critical labour history is both possible and desired.

René Elley Karpantschof
stud.mag.ved Historisk Institut, KUA.
Guldbergsgade 51 A, 3. tv, 2200 Kbh. N.
Tlf. 31 35 34 45